

UDK:37.01:141.8:378 (575.1)

Umidjon XOMIDJONOV,

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti o'qituvchisi, PhD

E-mail: umidjon.xamidjonov.80@bk.ru

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi akademiyasi professori, sotsiologiya fanlari doktori, B. Karimov taqrizi ostida

INSON KARITALINI RIVOJLANISHIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

Annotatsiya

Maqolada inson karitalini baholovchi xalqaro me'zonlar shuningdek inson karitalini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillar to'g'risida fikr yuritiladi. So'ngi yillarda yurtimizda inson karitalini rivojlantirish borasida amalga oshirilgan islohatlar mazmun mohiyati yoritilgan. **Kalit so'zlar:** Yalpi ichki mahsulot, savodxonlik darajasi, Global innovatsion indeks, RISA tadqiqotlari, qashshoqlik darajasi, inson taraqqiyoti indeksi, ishsizlik darajasi.

ВЛИЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ НА РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Аннотация

В статье рассматриваются международные критерии оценки человеческого капитала, а также факторы, влияющие на развитие человеческого капитала. Освещена сущность реформ, проведенных в последние годы в нашей стране по развитию человеческого капитала.

Ключевые слова: ВВП, уровень грамотности, Глобальный индекс инноваций, исследование PISA, уровень бедности, индекс человеческого развития, уровень безработицы.

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

Annotation

The article discusses international criteria for assessing human capital, as well as factors influencing the development of human capital. The essence of the reforms carried out in recent years in our country on the development of human capital is highlighted.

Key words: GDP, literacy rate, Global Innovation Index, PISA study, poverty rate, human development index, unemployment rate.

Kirish. Bugungi kunda barcha sohalaridagi rivojlanish ko'rsatkichlarini baholovchi juda ko'rlab indikatorlar mavjud. Jumladan, iqtisodiy, demografik, tenglik, ijtimoiy sotsial, rivojlanish indikatorlarini bunga misol qilib keltirishimiz mumkin. Ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar mamlakatlar va mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining turli jihatlarini o'lchash uchun keng qo'llaniladi. Quyida eng keng tarqalgan ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar keltirib o'tamiz:

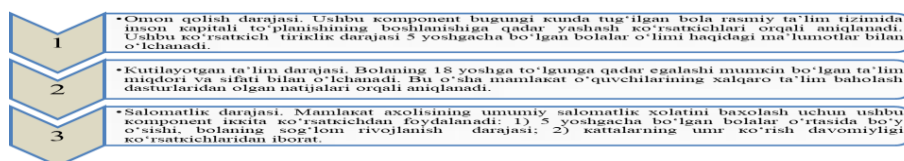
YAIM (yalpi ichki mahsulot): bu ma'lum bir vaqt ichida (odatda bir yil) mamlakat ichida ishlab chiqarilgan barcha tovarlar va xizmatlarning umumiy qiymatini anglatadi. YAIM iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichidir va odatda turli mamlakatlarning iqtisodiy ko'rsatkichlarini taqqoslash uchun ishlatiladi.

Aholi jon boshiga YAIM: bu mamlakat yalpi ichki mahsulotining uning umumiy aholisiga bo'lingan qiymatidir. Ushbu ko'rsatkich mamlakatdagi fuqarolarning o'rtacha daromadlari va farovonligini baholashga yordam beradi. "Inson taraqqiyoti indeksi" bu nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki umr ko'rish davomiyligi, ta'lim va turmush darajasi kabi omillarni ham hisobga oladigan keng qamrovli ko'rsatkichdir". Bu bizga mamlakatda inson taraqqiyotining umumiy darajasini baholash imkonini beradi. Qashshoqlik darajasi: ushbu ko'rsatkich ma'lum daromad darajasidan tashqarida yashovchi yoki oziq-ovqat, uy-joy, sog'liqni saqlash va ta'lim kabi asosiy xizmatlar va resurslardan yetarli darajada foydalana olmaydigan aholining

ulushini o'lchaydi. Ishsizlik darajasi: bu ishchi kuchining umumiy soniga nisbatan faol ish izlayotgan mehnatga layoqatli yoshdagi odamlarning ulushini anglatadi. Ishsizlik darajasi mehnat bozori holati va iqtisodiy barqarorlikning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Savodxonlik darajasi: bu biror mamlakatdagi ma'lum bir yosh guruhidagi savodli odamlarning foizidan kelib chiqadi. Savodxonlikning yuqori darajasi mamlakatdagi ta'lim sifatining ko'rsatkichi hisoblanadi.

Shuningdek, inson karitali rivojlanishini baholashning eng mashhur indikatorlaridan biri sifatida Jahon banki tomonidan yuritib kelinadigan Inson karitali indeksi e'tirof etiladi. Bu indeks jaxon banki guruhi tomonidan ishlab chiqilgan va inson karitalini rivojlantirish loyihasi (Human Capital Project) doirasida foydalaniladigan dunyo mamlakatlari va mintaqalarida inson karitalining rivojlanish darajasini o'lchovchi birlashtirilgan ko'rsatkich (indikator) hisoblanadi.

Fikrimizcha, inson karitali deganda odamlar butun hayoti davomida to'rlaydigan bilim, ko'nikma va sihat salomatlikdan iborat bo'lib, bu ularga jamiyatning foydali va samarali a'zolari sifatida o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon berishi tushuniladi. Ishlab chiqarish jarayonida inson karitali jismoniy karitalni to'ldiradi, ijtimoiy taraqqiyot va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. "Sifatli sog'liqni saqlash, ta'lim, ko'nikma va ish joylari orqali odamlarga sarmoya kiritishni 3 darajali indeks komponentlari quyidagilardan iborat" [1]. (1-rasm);

1-rasm. Inson karitali indeksi komponentlari. Mualif tomonidan chizmaga solingan.

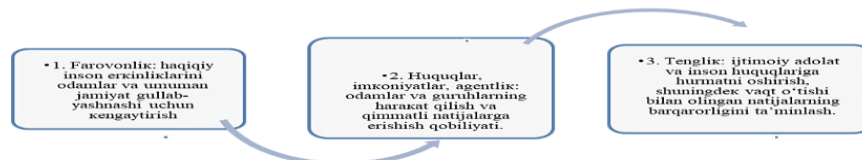
Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. So'ngi raytlarda tadqiqotchil olimlar tomonidan inson karitali komponentlariga ijtimoiy himoya omili ham qo'shildi. Jumladan, sotsiolog olimlari

X.Xusanovning fikricha, "..."aholining ijtimoiy himoyalanganlik darajasini ko'rsatuvchi iste'molchilik sarf-xarajatlari, uy-joy,

kiyim-kechak, oziq-ovqat kabi ijtimoiy-maishiy turmush inson karitalini rivojlantiruvchi omillar sifatida e'tirof etilmoqda" [2].

Yangi davrda inson karitali rivojlanish jarayonlarini baholashning turli xil xalqaro indikatorlari yaratilib, bu sohada dunyo eksrertlari qator ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirmoqdalar. Jumladan, BMT taraqqiyot dasturi eksrertlari tomonidan inson taraqqiyoti indeksi yuritib kelinadi. Inson taraqqiyoti konsersiyasi BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan ishlab chiqilgan eng taniqli intellektual mahsulotlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Uning dasturiy elementlari: inson taraqqiyoti konsersiyasi, shuningdek ushbu mavzu bo'yicha global, milliy va mintaqaviy ma'ruzalardan iborat.

BMT taraqqiyot dasturi dunyo mamlakatlarining iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini baholovchi birinchi ma'ruzasini e'lon qilib, unda inson taraqqiyoti konsersiyasini quyidagicha shakllantiradi: "Inson taraqqiyoti-bu tanlov doirasini kengaytirish jarayonidir. Erkin tanlovning eng muhim elementlari uzoq va sog'lom hayot kechirish, ta'lim olish va munosib turmush darajasiga ega bo'lishdir. Tanlovning qo'shimcha elementlariga siyosiy erkinlik, kafolatlangan inson huquqlari va o'z-o'zini hurmat qilish kabilar kiradi. Ushbu qarashlar tizimi inson hayotining sifatini yaxshilash, uning barcha sohalarida imkoniyatlarini kengaytirish va takomillashtirishga qaratilgan. Bizningcha, ko'ra inson taraqqiyoti quyidagi uchta tarkibiy qismga bo'linadi (2-rasm);

2-rasm. Inson taraqqiyoti tarkibiy qismlari. Muallif tomonidan chizmaga solingan.

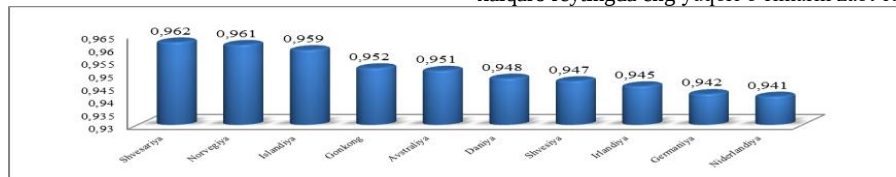
Inson taraqqiyoti konsersiyasining asosiy strategik o'zagi ro'kistonlik iqtisodchi Mahbub ul-Haq tomonidan ishlab chiqilgan Human Development Index hisoblanadi. Inson taraqqiyoti baholash me'zoni insonning muayan bir mamlakatda turmush darajasining har tomonlama ko'rsatkichidir, shuning uchun gohida "hayot sifati", "turmush darajasi" kabi tushunchalarning sinonimi sifatida foydalaniladi. Me'zon aholi salomatligi, ta'limi va haqiqiy daromadlari nuqtai nazaridan mamlakatning yutuqlarini baholaydi, uning indeksleri asosiy uchta komponent bo'yicha o'lanadi:

1) Aholining o'rtacha umr ko'rish darajasi: salomatlik va uzoq umr ko'rish, tug'ilishda o'rtacha umr ko'rish ko'rsatkichi bilan o'lanadi.

2) Ta'lim indeksi: maktab yoshidagi bolalar uchun o'rtacha kutilgan maktab davomiyligi va kattalar ta'limining o'rtacha davomiyligi bilan o'lanadigan ta'limga kirish.

3) Yalri milliy daromad indeksi: aholi jon boshiga yalri milliy daromad qiymati bilan o'lanadigan munosib turmush darajasi AQSH dollarida sotib olish qobiliyati inobatga olinadi.

"BMT tomonidan o'tkazilgan xalqaro inson taraqqiyoti indeksi natijalariga ko'ra 2022 yilda quyidagi 10 mamlakat xalqaro reytingda eng yuqori o'rinlarni zabt etgan" [3] (3-rasm);

3-rasm BMTning 2022 yilgi inson taraqqiyoti reytingdagi tor 10 mamlakatlar ro'yhati. Diagramma muallif tomonidan ishlangan.

Fikrimizcha inson karitalini rivojlantirishdagi eng muhim omillardan biri bu ta'lim sohasidir. Zero, bugungi kunda butun dunyoda inson karitalini rivojlantirish masalasi o'ta dolzarb vazifa sanaladi. Shuningdek mamlakatimizda ham inson karitalini rivojlantirish, insonni sog'ligini saqlash, unga sifatli ta'lim tarbiya berish, insonni umrini uzaytirish, unga adolatli mehnat sharoitlarini yaratib berish vazifasi hayotiy muhim masalalardan biriga aylanib ulgurdi desak mubolog'a bo'lmaydi.

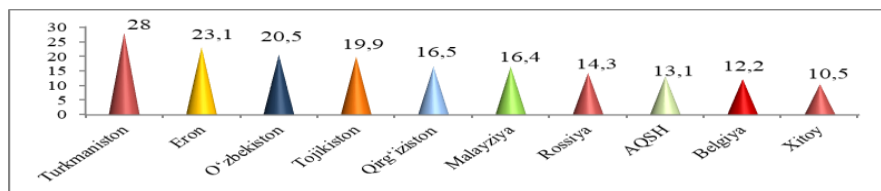
Tadqiqot metodologiyasi. (Research Methodology) O'zbekiston Respublikasi Rrezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan Yangi O'zbekistonni barro etish, mamlakatimizda Uchinchi Renesans roydevorini qurish, aholi turmush darajasini oshirish, xalqimiz farovonligini ta'minlash bir so'z bilan aytganda xalqni rozi qilish, inson qadrini ulug'lashga asoslangan davlat siyosati amalga oshirilmoqda. "Bu ko'zlangan ezgu maqsadlarga erishishda, Vatanimizni iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy sohalarida taraqqiy etishida avvalambor inson omili hal qiluvchi rol o'ynaydi".

"O'zbekiston Respublikasi Rrezidentining 2018 yil 21 sentabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini Innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi darajasini va innovatsion jihatdan taraqqiy etganini belgilovchi asosiy omil sifatida inson karitalini rivojlantirish - Strategiyaning bosh maqsadi sifatida belgilangan" [4]. "Bosh maqsadga erishishda Strategiyaning asosiy vazifalari sifatida O'zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib Global innovatsion indeks reytingi bo'yicha jahonning 50 ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish; Barcha darajada ta'lim sifati va qamrovini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiyot ehtiyojlariga

moslashuvchanligini ta'minlash; Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarining ilmiy salohiyatini mustahkamlash va samaradorligini oshirish, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta'lim, ilm-fan va tadbirkorlikni integratsiya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish vazifalarini belgilaydi"[5]. Inson karitalini rivojlantirishdagi asosiy me'zon bo'lgan ta'lim sohasi va uni o'chovchi indikatorlarlar o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Bugungi kunda dunyoda ta'lim tizimlarini baholash amaliyotida turli xil kombinatsiyalarda asosan uchta indikator ko'rsatkichlari guruhi qo'llaniladi va ular quyidagi jihatlarini tavsiflaydi;

talabalarning va o'quvchilarning ta'lim yutuqlari darajasi; ta'lim tizimlarining ko'lam va ta'limning qulayligi; ta'lim sohasiga jalb qilingan resurslarni o'chovchi indikatorlardir.

Darxaqiqat Yangi O'zbekistonda mamlakatni barcha sohalarida rivojlantirish, xalqaro reytinglarda munosib o'rin egallash inson karitalini yuksaltirish xukumatning eng ustuvor yo'nalishi sifatida belgilandi. Bu borada xukumat tomonidan zaruriy chora tadbirlar ko'rilmoqda. Jumladan "O'zbekiston Respublikasi Rrezidentining 11.09.2023 yildagi RF-158-son Farmoni asosan qabul qilingan "O'zbekiston- 2030" strategiyasida ijtimoiy sohalarini rivojlantirish ustuvor vazifa etib belgilangan"[6]. Shu bois 2024 yil uchun davlat budjeti loyihasida bu sohalariga katta e'tibor qaratilgan. 2024 yilda inson karitalini rivojlantirish uchun 102,5 trillion so'm mablag' yo'naltirish ko'zda tutilgan edi. Bu o'tgan yilga nisbatan 15 foiz ko'r. Shu o'rinda Jaxon banki taqdim etgan so'ngi ma'lumotlarga ko'ra dunyo mamlakatlarida ta'lim sohasiga ajratilayotgan xarajatlarini ko'rib chiqamiz.

4-rasm. "Dunyo mamlakatlarida ta'lim xarajatlari"[7] (YAIMga nisbatan foizda diagramma muallif tomonidan ishlangan)

Iqtisodiy hamkorlik taraqqiyoti tashkiloti tomonidan tashkil etilgan xalqaro tadqiqotlar, shu jumladan RISA testlarini o'tkazishdan maqsad maktab o'quvchilarida haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan bilim va kompetensiyalarni rivojlantirish real voqea va hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish, jamiyatda muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganligini ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganligini aniqlashdan iborat. RISAning o'ziga xos xususiyati shundaki, u sof bilimni emas, balki turli sohalarida savodxonlikni baholaydi. Savodxonlik – "o'quvchilarning asosiy mavzular bo'yicha bilim va ko'nikmalarni qo'llash qobiliyati, turli vaziyatlarda muammolarni aniqlash, talqin qilish va hal etishda samarali tahlil qilish, mulohaza yuritish va muloqot qilish qobiliyati" sifatida izohlanadi.

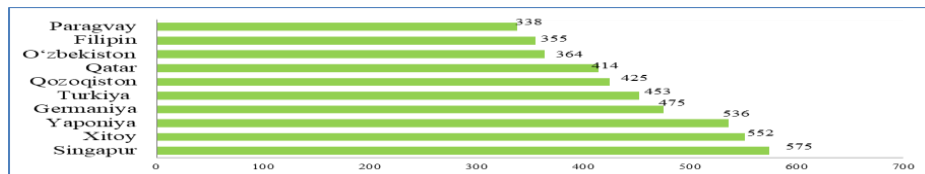
"Jahonda ta'lim sifati, darajasini aniqlab beruvchi xalqaro mezon sifatida "RISA" (O'quvchilarning ta'limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi), hamda "RIRLS" (Matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot), "TIMSS" (Maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring) kabi qator xalqaro dasturlarni e'tirof etish mumkin". Mazkur xalqaro dasturlar va indikatorlar rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sifatini oshirish, inson karatalini yanada rivojlantirishdagi asosiy mezon sifatida keng qo'llanilib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsersiyasini tasdiqlash to'g'risida"[8] gi RF-5712-sonli Farmonida O'zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib "RISA" xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash

dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishish erishish ustuvor vazifa sifatida belgilab qo'yilgan. "Shuningdek, mazkur hujjatda Xalq ta'limi tizimining strategik maqsadlari ham ko'rsatib o'tilgan bo'lib, ya'ni umumta'lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdan iborat"[8].

"1950 yillarda Iqtisodiy Hamkorlik Taraqqiyoti Tashkiloti davlatlari tomonidan turli ta'lim tizimlarining statistik ma'lumotlarini yuritish va tahlil qilish ishlari boshlab yuborildi. Mazkur statistikani yuritishdan maqsad uzoq kelajakni o'ylagan holda sanoat davlatlarning ta'limini rejalashtirish orqali malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojlarni ta'minlashdan iborat bo'lgan. Ushbu statistikani yuritish iqtisodiy nuqtai nazardan qiziqishdan tashqari, ijtimoiy-siyosiy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, ta'lim olishda teng huquqlilik masalalarini ham tahlil qilish uchun kerakli statistik ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatini beradi"[9].

Tahlil va natijalar. RISA dasturi reytingida yuqori rag'onani egallagan davlatlar misolida shuni aytish mumkinki, RISA baholash tizimi bo'yicha muayyan mamlakatning eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'lgan o'quvchisi bilan eng past ko'rsatkichga ega o'quvchisi o'rtasidagi tafovut kamligidir.

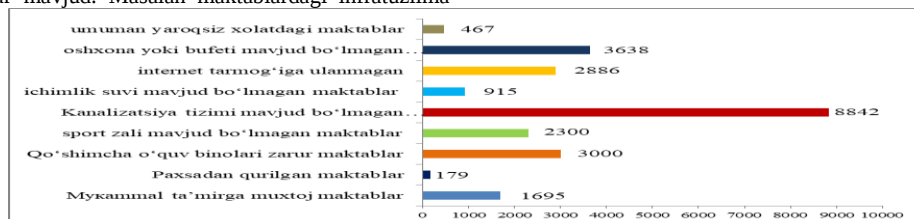
O'zbekiston Respublikasi ham 2022 yilda xalqaro RISA tadqiqotida ilk marotaba ishtirok etdi. Natijalarga ko'ra, matematika yo'nalishida yurtimiz o'quvchilari 81 davlat orasidan 364 ball bilan 72-o'rinni egallagan.

5-rasm. 2023 yilda matematika savodxonligi bo'yicha RISA tadqiqotlarida davlatlar ishtiroki (Erishilgan natijalar ball ko'rinishida berilgan).

Yuqori o'rinlarni Singapur, Xitoy, Yaponiya singari davlatlar egallagan. O'zbekistonlik o'quvchilar 2-yo'nalish o'qish savodxonligi bo'yicha 336 ball bilan 80-o'rinni egallagan. O'zbekistonga o'xshash eng past natijalarni Kosovo, Iordaniya, Marokash va Kambodja o'quvchilari ko'rsatgan. 3-yo'nalish tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha esa O'zbekiston 355 ball bilan 80-o'rinni egallagan. Bu yo'nalishda Singapur 561 ball bilan birinchi o'ringa kiritgan. Yuqoridagi natijalardan ko'rinib turibdiki, yurtimizda maktab ta'limi sifati qoniqsiz axvolda. Fikrimizcha, bunday natijaga yetaklovchi ko'rlab ijtimoiy iqtisodiy sabablar mavjud. Masalan maktablardagi infratuzilma

objektlari, kutubxona va undagi resurslar, sport zali va sport jixozlari, hojatxona va sharoiti, ichimlik suvi, kanalizatsiya, maktablarning isitish- yoritish tizimi bilan bog'liq muammolar. "Bugun kunda yurtimizda jami 10163 ta maktablar mavjud bo'lsa shundan 8842 nafarida kanalizatsiya, 3638 nafarida oshxona, 915 nafarida ichimlik suvi, 2300 nafarida sport zali mavjud emas. Shuningdek, 2886 nafar maktablar internet tarmog'iga ulanmagan bo'lsa, 1695 nafar mukammal ta'mirga muxtoj. 3000 nafar maktablarga esa qo'shimcha o'quv binolari qurish zarurati mavjud"[10].

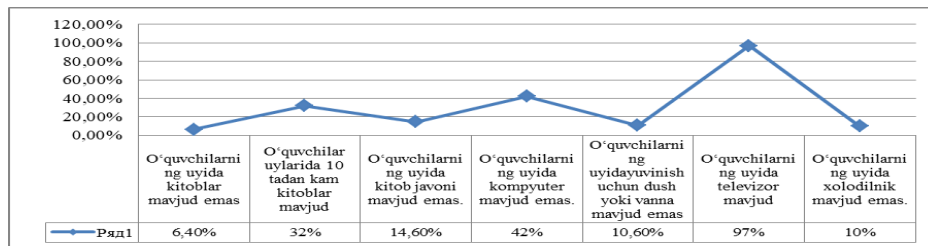
6 – rasm. Yurtimizdagi maktablardagi mavjud sharoitlar haqida ma'lumot

Ta'lim sifatiga yillar davomida maktab o'qituvchisi kasbiga tekin ishchi, mardikor sifatida qarash, ularni majburiy mexnatga jalb etilganligi, oylik maoshlarning kamligi, o'qituvchi kasbiga nisbatan rast nazar bilan qarashga doir turli streotirlarning shakllanganligi kabi omillar ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, maktab direktori va o'qituvchilarning bilimi va salohiyati, o'quvchilarning oilalaridagi ijtimoiy muhit, o'quvchilarning

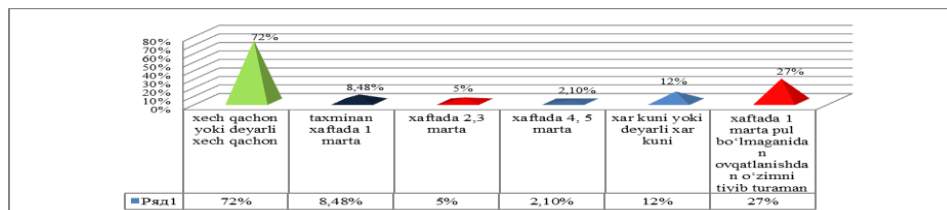
ovqatlanish ratsioni, to'yib ovqatlanmaslik, ijtimoiy tengsizlik kabi qator omillarni keltirishimiz mumkin. Shuningdek, bu yillar davomida maktab ta'limida to'rlanib qolgan kompleks muammolar va ta'limga nisbatan e'tiborsizlik oqibatida kelib chiqqan deysishga asoslarimiz bor. "RISA tadqiqotlarida ishtirok etgan maktablardagi so'rovnoma natijalariga ko'ra yurtimizdagi 6.40% o'quvchilarning xonadonlarida ilmiy va badiiy kitoblar

mavjud emas 32 % o'quvchilarning xonadonlarida esa 10 tadan kam ilmiy yoki badiiy kitoblari bor, 14.60% o'quvchilarning xonadonida esa kitob javoni yo'q, 10.60% o'quvchilarning uyida yuvinish uchun dush yoki vanna mavjud emas, 10% o'quvchilarni

uyida muzlatgich yo'q"[11]. Mazkur raqamlar va oiladagi ijtimoiy vaziyat, ota onalarning farzand ta'limiga bo'lgan munosabati o'quvchilarni o'rab turgan ijtimoiy borliq ham ta'sir ko'rsatmay qolmaydi.

7-rasm RISA tadqiqotlarida ishtirok etgan o'quvchilarning oilaviy sharoiti to'g'risida ma'lumot. RISA tadqiqotlarida ishtirok etgan o'quvchilarning o'rtacha 27% mablag' yetishmaganligidan haftada 1 marta o'qish jarayonlarida o'zlarini ovqatlanishdan tiyib yurishini 5% esa haftada 2-3 marta ovqatlanmasdan yurishini, 12% deyarli har kuni maktabda o'qish mobaynida ovqatlanishga mablag'i bo'lmasligini ma'lum qilgan.

8-rasm. "Oxirgi 30 kun ichida ovqat sotib olishga ru yetishmagani uchun necha marta ovqatlanmadingiz?" Dunyoda maktab ta'limi sohasida yuqori o'rinlarda turuvchi Finlyandiya ta'lim tizimining eng diqqatga sazovor jihati fanlarni yuqori darajada o'zlashtiruvchi va rast darajada o'zlashtiruvchi o'quvchilarning o'rtasidagi tafovutni dunyo bo'yicha eng rastligidir. Masalaning muhim jihati shundan iboratki, o'quvchilarning, oilasidagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvoldan qat'i nazar, sifatli ta'lim tarbiya olishi va ta'lim sohasida etarli muvaffaqiyatga erishishiga erishish lozim. U royaht Toshkent shahrida bo'ladimi yoki O'zbekistonning chekka tog'li hududidagi maktabdami – barcha o'quvchilarning sifatli ta'lim olishlari uchun etarli darajada shart sharoit yaratish lozim. Aks holda, bu notenglik boshqa ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/rublication/human-carital>
2. Xusanova X. O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoyalashning konsertual asoslari va innovasion tendensiyalari. Sos.f.d (DSc) diss. Toshkent: O'zRDBA, 2023. – B. 97.
3. <https://gtmarket.ru/ratings/human-developorment-index>
4. O'zbekiston Respublikasi Rrezidentining 21.09 2018 yildagi Farmoni. "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini Innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" <https://lex.uz/ru/docs/3913188>
5. "O'zbekiston Respublikasi Rrezidentining 2018 yil 21 sentabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini Innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023 y., 06/23/158/0694-son; 29.12.2023 y., 06/23/214/0984-son)
6. <https://gtmarket.ru/ratings/global-education-exrenditure>
7. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi O'zbekiston Respublikasi Rrezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi RF-5712-son 29.04.2019 <https://lex.uz/docs/-4312785>
8. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsersiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi 2019 yil 29 arreldagi RF-5712 son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019.
9. <https://gtmarket.ru/ratings/global-education-expenditure>
10. Matkarimov A.M. RISA xalqaro o'quvchilarning savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsad va vazifalari. // Zamonaviy ta'lim / Sovremennoye obrazovaniye 2020, 8 (93) _ B. 54.
11. (<https://www.oecd.org/rublication/risa-2022-results/country-notes/uzbekistan-2bb94bf1>)